

A kitört ablak keretében képek:

Fúj a szél, Nap süt, Kihajt az ág,

Fák a havon, Fákon a hó...

A kiállítást, a termék ajtaját

megnyitja egy idetévedt,

fényben hunyorgó látogató.

Az utolsóként távozott érkezett.

Téglalapok, négyzetek –

koszkeretben sötétlenek

a falakon a nincsképek.

Elbontja az állandó kiállítást. Remek

művei tovább bomlanak a pincében.

Szentkuthy Miklós

NAGY REGÉNYTÖREDÉK (I)

Éjszaka az erkélyen

Valaki jött hozzá, és engem kiküldött az erkélyre.

Nagy nehéz függöny választotta el a szobát a terasztól, mintha nem is valami lógó, agónia-etikettes szövetvitorla lett volna, hanem olvadó, egymásba növekvő oszlopok; minden hulló és ingázó ránc és hullám egy-egy dór törzs, mely ázva szaporodik vagy ölelkezik. Alig tudtam megküzdeni velük: átmenetet alkottak az ember nagyságú pajzsszal ellátott gyalogos katonák és a hullámok között, melyek hajók mögött mind hegyesebb és hegyesebb *V*-kbe tolakodnak össze. S mégis, mikor kikerültem kozmosz-ráncai közül az erkélyre, nem az volt a benyomásom, hogy egy velem keresztbe helyezett vászonréteget metszek derékszögben, hanem inkább úgy éreztem, hogy az iránnyommal egybeeső, orrom előtt a végtelenbe nyúló kígyóvonalat tolok céltalanul előre. Az éjszaka váratlan üressége, a tüdőt színbe vakító nyíltsága, dimenzió-nonchalance-a lélegzésem szabályos oxigénmintái közé éppoly vibráló lélegzészifraságot ejtett, mint ahogy a véletlenből villanó napfény zöld és lila virágokat rajzol a szemhéj béléséként. A hold elhúzott fehérsége, púderesen túlrejtett csöndje...

(úgy feszült a létezés emez optimumóráján belül,

mint a visszatartott levegő a tüdőben: Ariel és

érrepedés egyszerre)

...mégis sokkal súlyosabbnak érződött, mint a függöny muzeális özönvize. Noha minden nyitott volt, mint egy frissen vágott alma, és beláttam a létezés magházába, csupa levegő, csupa kék, csupa hold, csupa semmi magházába, mégis úgy hullt rám, függönykeresztelt homlokomra ez a nem sejtett, nőiesen intrikus éjszaka, mint egy kifordított ólomhordó.

Mikor ennyi hasonlatot mondok, akkor tulajdonképpen előlegezek, mert balkoni tapasztalataimnak a hasonlat a lényege!

Mi volt a legmeglepőbb, legárulóbb ebben a ruhátlan, pornográful önazonos éjszakában? Miért hatott rám hajóm alattomos, kés alakú árnyéka, mint egy titokban elrejtett jelszó, mely menthetetlenül kihullt az összeesküvők zárt héja mögül a lábam elé? A megszokott tárgyak miért ingereltek új elnevezésekre? – mintha minden ismerős vonásuk s éppen a legérzékletesebbek (színek, szagok, méretek) csak elhervadt maskarák, kilyukasztott és bepiszkolt gubók volnának, melyekből pillangógöggel és pillangógyetlenséggel emelkedik ki, mint végcél: az új Nomen.

Ó, Szókratész, ha most láttál volna, talán még jobban utáltál volna, mint tetted legutóbb, mikor együtt voltunk: annyira szemérmetlenül átgrammatizáltam, csak-grammatizáltam a tájat, szót szóért, dideregve mind az empiriától, mind az igazságtól. De miért akart így minden levél névvé magasztosulni? Az ismerősök? Viszont az ismeretlen, távoli dolgok, földrajz és babona sunyi kereszteződései egyszerre rokonaim lettek, hizelegtek, talpamat nyalták, mint a lányomom.

Zuhatagfüggöny és paradoxon

A nehéz zuhatagfüggöny kis szeméremzsebkendő volt a repülő éjszaka problémadiszkosza mellett. Barátja voltam a paradoxonoknak, mert orvosaim is mondták, hogy szívem egyúttal nem-szív is, szájam egyúttal nem-száj is – és ha ilyen az anatómiám, miért ne lennék barátjuk? De most nem azért mondom, hogy éppen az éjszaka legfelső nyitottsága árulta el a földi élet zártságát, gyógyíthatatlan vakságát. A horizont kerítő legyezője: fojtogatás: a csillagok, csillogásukban kifutó tejként szétömlő csillagok leszögeznek: az a papiruszként kéken szétgöngyölt nagy anyaméh mégiscsak börtön, mert végtelen nyitottsága semmi egyéb, mint végtelen kérdéssé túlzása, és a kérdés: halál, fogság.

Ez a kérdéshalakúság, mely hajóm árnyékából, a tenger szórakozott, pénzcsergetésre emlékeztető apályából és a fák elérhetetlen nevékké bomlásából oly félreérthetetlenül elem áradt, ez a kérdés már nem volt megfogalmazható, ezt te nem is látnád, hallanád, Szókratész. Talán mégis megírom neked egy levélben, mert szeretnék elzúllasztani, de úgy hiszem, hiába. Nevezhetem-e a bizonytalanság kiszámított orgiájának az éjszaka eme váratlanul ellenem érlelt percét?

Számomra a földből nincs kiút: ezt mindig gondoltam, mindig éreztem, de még sohasem éltem át. Éppen mert minden tárgy, minden nő, minden ország, minden matróz és perzsa nagyúr oly abszolútan idegen volt számomra, éppen ezért vagyok ezeknek a nőknek, matrózoknak, tárgyaknak, árnyaknak rabja. A kézenfekvő valószínűség az volna, hogy a földi tárgyaknak folytonos NON-jába való harapás majd „fölemel” e földről, átvezet egy magasabb, abszolútabb világba, a rekompenzációk platóni asztalához – pedig nem volt így soha, mert éreztem, hogy kérdés és felelet nem igazán összetartozó dolgok, vagy ha összetartoznak, akkor úgy, mint élet és halál: ha halál van, akkor már nincs élet, ha kérdés van, akkor már nincs válasz. És mikor kiléptem az éjjeli balkonra, mert szeretémhöz valami asszony üzenettel érkezett, akkor minden kérdés alakú volt: kérdés, mely nem nyelvtani, nem logikai, nem lírai, lelki, hanem egyszerűen a földi lét határainak, konkrét határainak ijesztő tapintása. A táj szép volt – teologikusan és az örökké folytatódó csigavonal feslett végtelenségrendje szerint szép –, és éppen ez a provokáló csak-szépsége volt az igazi kérdés, az igazi halál.

A végtelenség: gyönyörű kék fal

Istenhez emelkedettségemben éreztem a földhöz kötöttséget: szememmel láttam, hogy az imák imája (és most valóban ima volt minden porcikám) nem függőleges nyíl, hanem hosszú, ívelő *híd*, melynek első pillére én vagyok, a túlsó pillér a horizont szép „végtelensége”, de ez a „végtelenség” csak szó, metafora, a végtelenség gyönyörű kék fal, szférás börtön, vég. Az kétségtelen volt, hogy ez a kék, csöndes, átszellemült végtelenségérzés a legtöbb, amire mint metafizikás lény képes vagyok – ez pedig a titok lélegzése, az enigmák vak lüktetése bennem. Nem értem, miért nem örülnek meg mind az emberek, egytől egyig.

A titok úgy árad mindenünnen, mint pillanatok alatt ható sugárzó ragály: a karfa karsú, női lábakra emlékeztető oszlopai nagyobb ellenségeim, mint bárki emberfia, akivel valaha harcoltam. S hiába menekülnék elhagyatottsággommal kagylók vagy virágok, dajkaszoknyák vagy orfikus amforák közé, az ellenség mindenütt egyformán van jelen: a kérdés, a titok mindenütt kivillantja gyilkos kis mérgét. És a hasonlat éppen ezt jelenti: a földi létnek, mint zárt, önmagából ki nem vezető titoktestnek önkínzó önfertőzése, aszkézise, alázata, hiába-vádja. Egyik tárgy vezet a másikhoz, az a harmadikhoz, negyedikhez, mindig körbe és mindig szépen. Ó, negáció két párkája: kör és szépség.

Úgy állt életem a boldogtalanság közepén, mint szeretóm köldöke a hasán: az az icike-picike mélyedés volt számomra a női test-virág visszafejlődött kelyhe, és az egész test ezen csenevész kehely körül heverő túlfejlődött szíromkaréj benyomását keltette, a centralitás legszebb paradigmája volt. Körülöttem minden titok, tehát a szenvedés forrongó-leskelődő lehetőségei: hova meneküljek?

A szeretet abszolútuma

Ekkor éreztem, hogy minden szeretetben a szeretett tárgy jelentéktelen, csak a reláció fontos. A szeretet mintegy érzi, atavisztikus óvatossággal, hogy témája titok, tehát az örök Non egyik szerepe, a szenvedés bármikor túlcsonduló vad pohara. Mert az éjszaka meglepetése nem logikai volt, hanem szerelmi meglepetés: minden tárgy titok volt, de szerelmi titok, nem ismeretelméleti titok. Minden mély gondolat alján rögtön ez látszik meg, mint a Holt-tengerbe ejtett fehér karkötő, atlantiszi makacs „souvenir”, a szeretet problémája. Minden ismerés-héj alatt a csók otromba univerzalitása tombol. Kérdés-fa, kérdés-árnyék, kérdés-hetéra, kérdés-kérdés: hogy szeresselek titeket? Nők, árnyékok, tengerek csak múlt, durva záporok, és a szeretet a késői szivárvány felettük, az irrealitás nevetséges páváskodása?

Miért ennyire abszolút a szeretet a világban, és miért ily abszolút lehetetlen? Vagy talán a „szeretet” élménye semmi egyéb, mint a világ ellenséges „Non”-szerkezetének tehetetlen, gépies, negatív utóképe a lélekben? A szeretet bambán témára éhezik, pedig ő maga a témátlanság koronatanúja és fogható bizonyítéka? A szeretetnek ilyen tragikus korlátozottsággal-univerzalitással való felvetése nem görög. A szeretetre nagyítóüveget a kereszténység tett először, mikor odadobta azt egyrészt az ördögök martalékául, bűn és betegség fullasztó utcájába, és odadobta másrészt angyalok martalékául, platoní istenhez emelkedés agyonlelkizett technikájaként. A szerelem-szeretet azóta problematikus önmagában is: nemcsak szerencsétlen szerelmi *történetek* vannak

(a partnereket elválasztja víz, halál, másik partner:

boldog epikum!),

hanem szerencsétlen szerelmek is. Ha tehát a szerelem belső Non-ját akarom ábrá-

zolni, akkor *à corps perdu* keresztény világba kell vetnem magamat. Lehet, hogy visszatalálok Alkibiadész holdtól besztaniolozott álarcához, lehet, hogy nem.

Narcisszus: a virágok értünk léteznek

Lássunk egy esküvői hajnalt, lássuk benne a vőlegényt: Narcissuszt egyedül. A nap még nem kelt fel, éppen hogy pirkad. Narcisszus egyedül fekszik virágok között egy kis szürkés-kék tó partján. A tó világosabb, mint a tárgyak, a levegő vagy az ég. Partján bolyhos kék virágok: mindegyik olyan, mintha nem is tárgy volna, hanem szemhéjon belüli káprázatfolt, kis zsinórokra, pálcákra akasztva.

A lényeges különbség a virágok nappali és hajnali állapota között az, hogy míg nappal mégis valahogy úgy tűnik, a virágok *értünk*, felénk léteznek, színükben van valami lapangó irány, úgy hajnalban éppen ez az irány hiányzik. Dimenziótlan *An-sich*-ba húzódik vissza mindegyik. Hogy ezt hogy csinálják, megfejthetetlen: hiszen a *Für-uns-jelleget* éppen a láthatóságuk adta meg világos nappal; a virág éppen rendkívüli „objektivitása” által kapcsolódott, sőt tolakodott hozzánk, és hajnalban ezen objektivitásból semmi sem veszett el. Noha a nap még nem sugárzik, minden virágrész pontosan látható, vagyis a helyzet ugyanaz, mint nappal, és mégis: a virág és köztünk úr van, hídnak nyoma sincs. Ilyenkor vesszük észre, hogy nappal a tárgyak „dirigálnak” minket: a legfeszettebb dália, félreismerhetetlen *Für-uns* tulajdonságai által, precíz dimenziótámaszt nyújt lábainknak. Hajnalban viszont nem tudjuk, hová menjünk, minden szírom (noha precíz) behúzta ezeket az antropomorf csápokat, mint egy megijesztett csigát.

Esküvő előtti hajnal: „ma” a világ legelvontabb szava

Narcisszus tudja, hogy a katedrálisban ma lesz az esküvője, de ez a „ma” a világ legelvontabb szava, melyet most hajnalban kiejthet. Egy nap hajnala és ama nap közt a leghalványabb összefüggést sem lehet találni, a hajnal nem a nap felé halad. Lassanként világosodik: ezt nagyon természetellenesnek találja Narcisszus. Az este természetes, a hajnal természetellenes: a beesteledést az ember mindennap látja, a hajnalt sokkal ritkábban, úgyhogy ha valamilyen homályt látunk a természetben, képzeletünk azt automatikusan csak a tovább-sötétedés felé tudja folytatni, a világosodás felé ritkábban. A hajnal tehát mindig hiba benyomását kelti, valami éppen fordítva történik, mint ahogy kellene, egészen önkényes dolog. Az este az egyetlen komoly alap és étalon, a hajnal távolról sem egyenrangú vele, mindig csak az estéhez viszonyítva ér valamit.

Narcisszus, a vőlegény felnéz az égre: felhők és fények színei alkonyatiak; ha nem tudná, hogy most a világosság felé halad a természet, úgy biztosan azt hinné, este van. Ha a világosodás tényére gondolunk, kénytelenek vagyunk azt az este realitásával szemben valami irrealitásként felfogni. Ellenben ha az ég színeit nézzük, éppen azt kell megállapítanunk, hogy még egyszer este van: az éjszakai vaksötét elmúlt, de nem azért, hogy előrejussunk az időben egy új nappal felé, hanem hogy visszatérjünk, zenei ismétlésként, az előző estéhez.

Hajnal-tér és nappal-idő

A hajnal (ha nem egy hosszabb periódust, hanem csak egyetlen időpontot veszünk tekintetbe) tisztán „logikai” valami: az ég teljesen esti, és bár mi esetleg tudjuk, hogy ez már reggel – látásáról szó sincs. Érdekes az ég félhomályának és a föld, virágok

félhomályának különbsége: a felhők mögött csöndesen izzó vörös foltok optikai világosságot jelentenek, míg a föld közvetlen felszínén lévő világosság „filozofikus”, valahol a gnoszeológiában szerepelhetne. Az „álom” tényének különös íze van ilyenkor.

– Mi az álom? – kérdezte a vőlegény –, talán éppen az, hogy a virágok ilyen sértetlen teljességben, a realitás thomista szüzességében maradtak a sötétségben is? Tehát a fantasztikumnak éppen az ellentéte? A virágok pontosan láthatók: álomszeműek-e vagy álomtagadók? Közben folyton világosodott: ez a világosodás fokozatosan történik, örök átmenetekkel, és mégis minden pillanatnyi állapotát véglegesnek, élesen körülhatároltnak érezzük, mint egy billentyűvel szigetelt hangot a zongorán. Minden pillanatban megkönnyebbülten sóhajtott fel: – most tökéletes a világosság – és a következő pillanatban (a lehetetlent könnyedén megcáfolva) még tökéletesebb lett.

Mi is van azzal a klasszikus „befejezettség” iránti érzéssel? Ami a világosságot illeti: minden képzelhető pillanatban rögtön kielégül. Ma lesz az esküvője, ma lesz, ma! De hol van ez a „mú”? Világosodik, de ennek semmi köze az időhöz: nem az idő halad, hanem csak a látótér tágul: a hajnal térdkérdés, nem időkérdés. Ahelyett, hogy mindig közelebb érezte volna magát a katedrálishoz, nőhöz, délhez, mindig távolabb került onnan, mert a világosodás által mindig távolabbra tolódott a horizontja, melyben hamarosan elveszett az éj sötétjében még oly fixnek képzelt időpont és esemény. Ha valaki virraszt vagy legalábbis nagyon korán kel fel: az térbe ébred, szinte az egész világteret hozza magával hozományul.

Nász a virágok között

Ebből a hajnal-térből lehetetlen az átmenet a nappal-időbe: Narcisszus el volt veszve. De Narcisszus a hajnal nélkül is el volt veszve: nem volt semmi köze menyasszonyához – hiszen ezért hívják Narcisszusnak. Menyasszonya sok mindent jelentett neki, csak éppen násztársat nem. Szinte részeg volt házassága értelmetlenségének tudatától: nonsens, tragikum és párka-triumfálás egészen elszédítették, és úgy gondolta, hogy nem ünnepelheti és gúnyolhatja jobban esküvője napját, mint ha hajnalban kimegy egyedül a szem-kék virágok közé, és önmaga tartja meg nászát: testtel, sorssal, egekkel és virággal. A fű hideg volt, mint a jég, de ha beteg lesz tőle, annál jobb, annál stilusosabb az áldozat.

Itt rögtön az *önzésről* kell szót ejteni: Narcisszus tisztában volt azzal, hogy a szeretet teljességét csak önmaga iránt érezheti, minden nő, menyasszony stb. csak paródiája lehet annak a mélységes *etikai lázongásnak*, melyet szereteten értett, és melyet maga iránt érzett. „Maga iránt érzett?” – ez csak a nyelv ügyetlensége – hiszen nem önmagát szerette, hanem egyszerűen csak egyedül érezte (mind testileg, mind lelkileg) a sors iránti misztikus hódolatot és az ember iránti hullámozó-morajló részvétet, mely számára a szeretet-szerelmet jelentette. Azonkívül a szerelem teljességéhez szükséges a szerelem tárgyának valamilyen mély *ismerése* és valamilyen mély *ismeretlensége*. Ismerés és titokzatosság varázslatos keveredését, isteni arányát az ember csak önmagával szemben érzti: nőket-másokat vagy nagyon ismer, vagy nagyon nem ismer, vagy a keverés rossz.

Részvét önmaga iránt: enélkül nincs szerelem

Ki vagyok én? – kérdezte Narcisszus végignézve magán és tükörképén a kék virágok röpökdő vattaajkai között. Izmainak minden hajlását, idegeinek minden rakoncátlanságát jól ismerte: közérzetében és öntudatában a megszokottság abszolútuma fész-

kelt kimozdithatatlanul. Viszont mindez mégis csak játékszer, a sors kilökött enigmája: biztos értelme nincs. S itt szeret otthont vájni magának az érosz: ősi megszokottság és örökké zümmögő irracionalitás vályúiban. Résztvét: enélkül nem volt szerelem Narcisszus számára, és ezt teljesen csak magával szemben érezhette. Önzés? semmi köze hozzá! – talán soha olyan általánosan és elvontan nem érezte embernek magát, mint mikor kizárólagosan magával törődött. A hipochondria teteje: a szubjektivitás halála. Hipochondernek lenni éppen ez: minden egyéni fizikai vagy lelki rezdülésben rögtön „az ember” sorsát megérezni; a hipochonder sohasem magával törődik, hanem épp ellenkezőleg: önmagát mindig mint az „emberi élet”, a „sors” stb. szimbólumaként kezeli, és épp ezért szenved. Képtelen önmagával törődni, rögtön az egyetemességekbe siklik. Ha a gyomra fáj, rögtön testi lét, halál, szenvedés univerzális problémáiban találja magát.

Narcisszusról két dolgot szoktak mondani: 1) hipochonder és 2) hisztériás. Hisztériás, amennyiben hol szeret, hol gyűlöl, hol aszketikus, hol érzéki rohamai vannak, hol mámoros, hol spleenes. De vajon mi más ez a „hisztéria” (ha az), mint radikális megvalósulása, konkrét eljátszása annak a realitásnak, hogy tulajdonképpen minden érzelmi attitűd, minden dolog iránt, lehetetlen: nincs egyértelmű tárgy a világon, sem szeretetre, sem gyűlöletre nincs igazi ok a világ nőiben, könyveiben, virágaiban. Az emberek betegesnek szokták mondani, ha valaki ok nélkül hirtelen szeret vagy gyűlöl. Pedig, egyrészt, nem is ok nélkül csinálja ezt, másrészt az az igazság, hogy érzelmeknek, in ultima analysi, sohasem lehet oka. Vannak tárgyak és vannak ún. érzelmek, vagyis lelki mozgások. Hogy e két csoport hogyan akad össze, tiszta véletlen kérdése: vonzásról (pláne „igazolható”, jogosult vonzásról) szó sem lehet. Tehát mind a hipochondria, mind a hisztéria nagyon is erényes és intellektuális tulajdonságok – a létezés legmélyebb síkjában hajóznak.

A magányos hajnali nász: mint Laokoon-küzdelem. Leselkedők

Mikor Narcisszus elhatározta, hogy hajnalban egyedül tartja meg nászát, azt valami-képp áldozat bemutatásának érezte: sorsnak vagy szerelemnek, a kettő egy volt számára. A testi Nárccisz-éroszkodás messziről Laokoon-küzdelemnek látszhatott; valahogy az is volt, azzal a különbséggel, hogy míg Laokoon szabadulni akart a kígyótól, addig Narcisszus úgy akarta gyűrni, csavarni és szorítani testét, míg végre egy kígyó, a testi öröm, megszülethetik belőle.

Az esküvő hajnalán Narcisszus különöcségből és egy „utolsó” szerelmi „egy”-üttlét iránti kíváncsiságból kelt fel, de mi sem természetesebb, hogy apja házának nem egy szolgálója volt már ébren, készülődni a nagy ünnepségre. Ketten, akárcsak Zsuzsannát a vének, a távolból nézték a magányos vőlegényt. De Narcisszus önmagában viaskodó teste nemcsak a leskelődő szolgálókra tette valami nyavalyatörés vagy kígyóval való küzdelem benyomását. Narcisszus önmaga is tudta, hogy itt harcról van szó, de olyan harcról, mely nem szétdarabolja a testét, hanem inkább koncentrálna, kompozícióba foglalja. Számára az önszerelmeskedés értékes volt, mert a szeretet végtelenségét a testkompozíció végtelenségével egyesítette: a gyönyörűség rendkívüli építészeti harmóniát adott tagjainak. Nem a hedonisták bamba lelki kielégüléséről volt szó, hanem a szó szoros értelmében vett mérnöki kompozícióérzésről s ennek a – szinte zokogó részvéttel való – azonosulásáról. A gyönyörűség keresése új anatómia, új bordázat keresése volt: talán az egyetemes emberi sors traverzeinek diagnosztikus célzatú kitapogatása saját szervezetén belül. *Sic nascitur geometricus*: lábait máskor is párhuzamosak-

nak találta, ha végigfeküdt a réten, de most, mikor a gyönyörűség vázolt kígyói kezdtek laokooni precizitásra törni, ezt a párhuzamosságot az Ananké égő monogramjának látta, illetőleg a kéj nem volt egyéb, mint teste rajz- és súlybeli szabályosságának az isteni akaratba való transzponálása.

Metafizikai szimmetriamámor

A testnek két mindennapi rendje van: két kar, két láb, két szem jobbra-balra való megfelelése és a belső biológiai működések bizonyos összhangja. Az önnász ezekkel szemben valami metafizikai szimmetriamámort váltott ki a testből, pontosabban (ha ugyan van itt a *pontososság* szónak értelme) a szimmetrikusság orfikus élményét vajútdta ki, amit ekkor a metafizika egyetlen lehetséges formájának érzett. Középpont és kísérő szárnyak – ez a két elem tombolt Narcisszusban.

Építészetbe burkolódzás

Mindezt *leírni* – valljuk be – elég idiotikus dolog. Mert ha egyszer: *sic nascitur geometricus*, akkor fel kell építeni. Így először: ovális alaprajzú szoba, mint egy domború lencse keresztmetszete. A két szemben álló koromfekete fal közül az egyik előtt óriási emberi láb hever színezett szoboranyagból, mint valami parthenoni töredék. A másik fal mellett vérvörös pamlag húzódik végig (egyik vége a lábszár ágyékba futó végét, másik a lábujjakat érinti), előlött az óriási heverő – térdben kissé felemelt – szoborlábnek pontos kontúrjai fehér vonallal kihúzva a fekete falon. Ott, ahol a diványív az ágyék-részt metszi, emelkedik száz és száz neoncsőből összetett libatollként a plafonig erővilágítótest: itt serkent ki Narcisszusból a gyönyörűség félig ölmos, félig elektrikus szökökútja. Az építészetbe burkolódzó-lelepleződő...

(„az ellentétes szavak egybekovácsolása
rutinná válik nála”)

...onániaábrázolás még mindig jobb, mint az epikaiilag agyonstilizált ábrázolás.

Egy témát egy stílusban végigírni?

Mikor intéződik már el végre a műfajok kérdése? Proustizáló hajnaléírás, pszichológiai tanulmány-abortuszok hipochondriáról és hisztériáról, sematikus Narcisszus-figura, kedv a Rabelais–Goya-féle szemérmetlen karikatúrákhoz, építészetbe ütközés: csupa lehetőség, csupa stílus és műfaj, mi lesz velük? Számomra a legérthetlenebb titok, hogyan tud valaki egy témát *egy stílusban végigírni* vagy végigépíteni. Ehhez a következetességhez nekem valami szellemi tetanuszba kellene merevednem, hiszen a témával mindig más és más viszonyban vagyok, és ez a legalapvetőbb realitás: mihelyt csak a témát akarom tovább folytatni a megkezdett modorban, a hozzá való viszonyom érzékeltetésének kizárásával, úgy az a téma oly nevetségesen mesterkél, esztelenül szigetelt és hazug benyomást kelt, hogy össze kell tépnem, ki kell tagadnom.

Egy téma, ha kitaláltam, mindenestre *bennem* van: lelkemben, agyamban, beleimben – szervezetem alkotórésze, mint egy emésztendő étel. Mikor kifejezni kezdem, azt a formáját rögzítem, amilyen formában szervezetemben éppen jelen van: a téma és egész külső-belső szervezetem egyetlen egységes dolog. Idővel abbahagyom a kifejezés munkáját, és, mondjuk, délután „folytatni” akarom. Az ablakon másképp süt be a nap, bőrömben egészen új, idegen melegségizt érzek, ez a melegség másképp zsilipezi vagy erjeszti véretemet, gyomromban új ételek dagálya és apálya dolgozik: mindez természetesen magával vonja a „téma”, illetőleg intonált stílusának teljes elváltozását is

– hiszen a téma nem rajtam kívül állt a levegőben, hanem beleimben, szívemben és a hormonok intrikáló torpedóiban. Mindig az *egész* test alkotórésze, sőt szerve a téma és stílusa; a test pedig állandóan hullámzik.

Az irodalmi következetesség: e világi dolog

Felvetődik az írói aszkézis kérdése: a nagy író éppen az, aki legyőzi a test által örökké transz- és deformálódó témaváltozásokat, és vérző erőfeszítéssel a rajta kívül álló műhöz hű, nem pedig az ő testében levő „testmimikrihez”. Számomra ez lehetetlen, mert *művek* nem érdekelnék: az irodalom mint irodalom teljesen idegen. Nem tudnék egy pillanat milliomodrészéig sem egy *műre* figyelni – mert a mű (az élő írói szervezetből kitépott mű) nem áll végtelen közelségben az életben pillanatról pillanatra adódó, a biológiai, belső testi „ide-oda” által nyugtalankodó Istenhez. Az irodalmi vagy építészeti következetesség *e világi* dolgok: mialatt én azon töröm racine-i szívóssággal a fejem, hogy a cselekményt hogyan szorítsam-kerekítsem a második felvonásban, noha lelkem mélyén a cselekmény (például az előbb említett délutáni napsütés hatása alatt) már régen egy pár papagáj szín-legyezőjévé és károgásává olvadt: akkor szinte Szentlélek ellen való bűnt követek el, mert emberi tervhez ragaszkodom az „isteni” helyett, lévén, hogy szervezetem „szeszélyes” közérzethangulatai Isten közvetlen teremtése.

Vigyázzunk: itt nem azt állítom, hogy az emberi szervezet minden „szeszélyes” kinyilatkoztatás, hogy hangulataink megváltó és vezérlő igazságok, melyekben hinnünk kell – nem. A romantika tévedése éppen az volt, hogy ezekben a biológiai szeszélyekben (pl. a visszafojtott szerelmi vágy handabandás cikcakkjaiban) „programot” látott, az élet „értelmét” stb. Én nem látok bennük semmi intellektus fölötti értéket, még kevésbé bármiféle cselekvésre vagy erkölcsan-fogalmazásra ilhető tendenciát: egyszerűen másolom, lesem, kérdezem és kísérem őket az alázat aggályával – hátha egyszer kiderül valami belőlük. Legtávolabbi céljaim között sem szerepel valamiféle művészi vagy tudományos „alkotás”: írok és építek jobb híján, így őrizve meg leselkedéseimet az emberi szervezetről. A két pólus: vagy a mű, vagy én – ha tetszik, más szavakkal: vagy „e világ” (ez a mű), vagy Isten (ez szervezetem biológiai hullámzása). Itt csak akkor lesz valami értelmes eredmény, ha szigorú kizárólagossággal az *egyiket* választom, és nem próbálom összevissza kevergetni a kettőt. S az eredmény, ha még irodalom vagy építész, úgy mindig paradox, önellentmondó, szinte öncáfoló: *csak* biológiából és teológiából táplálkozik, és azok felé halad; megértéséhez nem az „irodalom”, nem szerkesztett mű vagy „könyv” segít, hanem a legelemibb állatok mozgása s az Isten erkölcsi terve az emberrel.

Téma nem tud a képről – kép sem tud a témáról

Vegyünk egy témát, voltaire-i, swifti vaskos, gúnyosat: Narcissuszt *esküvője* reggelén öreg, kissé bolond dajkája fűröszi egy park tavában – azt hiszi, hogy Narcissusz még mindig az ő gondjai alá tartozó tudatlan-szűz kisgyerek.

Előbb elmondtam valamit arról, hogy miért lehetetlen következetesen előadnom valamit egy műfajban homogén stílussal. Ehhez még ennyit: van egy témám, azt figyelem, és a figyelem minden árnyalatnyi ingadozásával változik a téma. Például: swifti hangulatban lévén, leírni egy onanizáló vőlegényt az esküvő reggelén. Mikor a téma eszembe jut, egészen más *kép* (ha egyáltalán van valami képszerű elem benne) lebeg csukott szemem előtt, mint mikor valóban leülök az asztalhoz a papír és a tinta mellé, és kezdem a témát *közről* nézni. Hol és hogyan kezdjem? Ekkor kiderül, hogy nem

is közléről kezdem nézni az előbb kitalált témát, hanem egyszerűen valami *teljesen újat* kell kitalálnom, ha el akarom kezdeni témám kifejtését. Például jelen esetben jól meg kell erőltetnem az agyamat, hogy elképzeljem, mondjuk a meztelen Narcissuszt: mi-
kor a témát kitaláltam, akkor egy ilyen közelnézeti képről szó sem volt. Most kiero-
szakolom magamból: a meztelen Narcissusz! De ahogy a téma nem tudott a képről,
úgy a kép sem tud a témáról, amely tehát mindenekfelett önző. Önzése rögtön abban
nyilvánul meg, hogy a meztelen test, mint intonáló kép, nem sejtí, hogy valami gú-
nyos-swifti történehez tartozik, és így mint költői test, mint szép Narcissusz jelenik
meg fantáziámban: magával hozva görög mitológia, Valéry-versek, Greco-kép, nár-
cisz virág, holttest, tó összes asszociációaromáját, melyeket képtelen vagyok elúzni, s
melyek a tervezett „swifti gúnyt” természetesen egyszer s mindenkorra lehetetlenné
teszik.

(Folytatása következik.)

*(„Nagy regény [töredék], tén PRAE előtt, 1930-as évek? Rendezéskor, csak úgy belenézve, nem tudom azo-
nosítani. 1968. január 22. Szentkuthy Miklós” – ez áll a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött kézirat táblás
fedelén. A szerencse most mellém szegődött, azonosítani tudtam, ugyanis egy kis rész ebből a regényből meg-
jelent a Kerekasztal című folyóiratban, 1936-ban, amikor Szentkuthy még pontosan emlékezett az írás
dátumára: 1933. Tehát a PRAE befejezése után és megjelenése előtt egy évvel írta ezt a regényt, melyből
százhatvan nagyalakú kéziratoldal készült el. – Tompa Mária.)*